

NAGYBÁNYA ÉS MI

Szabadka, Képzőművészeti Találkozó, 1996 július–augusztusa

B E L A D U R A N C I

Az egykori Reichle-palotában, amely ma építészeti műemléknek számít, 1996. július 19-én művészeti kiállítás nyílt.¹ Reichle J. Ferenc építész (1869–1960) tágas épületének emeletén azoknak a honi művészeknek az alkotásait mutatták be, akik annak idején részt vettek a művésztelepen a festői szépségű Nagybánán (ma a romániai Baia Mare, amelyet már a 14. századi okiratok bányásztelepülésként említenek Rivulus Dominarum néven).

Festőteleppé 1896. május 6-án válik, amikor Hollósy Simon (1857–1918) vezetésével művészek csoportja érkezik ide. A művésztelep s később a festőiskola hamarosan művészettörténeti fogalommmá válik, s a „nagybányai” jelzót gyorsan megismerik a művészetkedvelők nálunk is.

Hollósy Simon festőművész 1886-ban Münchenben magánrajziskolát nyitott, ahová szívesen mentek a világ különböző részeiből érkező fiatal művészek. Azokban az években a felnövekvő nemzedékek ellenszenva a megcsontosodott akadémiai oktatással szemben mind népszerűbbé teszi a szabadelvű iskolákat. A bécsi akadémia elveszítette egykori elsőbbségét. A budapesti oktatás a végsőig konzervatív volt. Az ennél többre vágyó fiatalok mind gyakrabban Münchenbe mentek. Ott, a még mindig jó hírű Akadémia mellett Hollósynál, illetve Anton Ažbénál (1862–1905) tanulhattak, aki 1891-ben nyitotta meg az iskoláját.

A festészeti tanulmányokat végző, vidékeinkről való fiatalok Münchenben három nyelven tudtak kommunikálni. Ez rendkívül értékes szülőföldi hozományuk volt. Hollósynál, az Akadémián, vagy a szlovén Ažbe iskolájában egykorúakra találtak, és nem voltak nyelvi nehézségeik vagy nemzeti előítéleteik. Ott találkoztak azokkal a szlovénokkal, akik századunk első éveiben Škofja Lokán létrehozták a szlovén impresszionisták első művésztelepét.

Azokkal a szerbiai fiatalokkal barátkoztak, akik majd 1905-ben Sićevóban megszervezik az első művésztelepet a mai Jugoszlávia területén. És természetesen, néhányan közülük első ízben hallottak itt a nagybányai művésztelepről.

A századfordulón a művésztelepek már kedvelt találkozóhelyei nemcsak a művészeknek, hanem azoknak az ambiciózus fiataloknak is, akik elégedetlenek voltak az akadémiai festészet megkötöttségeivel és a „hivatalos” művészet sablonjaival. Többnyire hasonlóan gondolkodók sajátos munkaközösségei voltak ezek, s az alkotói kezdeményezések termékeny forrásait jelentették. A naturalista-impreszionista törekvések, az egyes alkotók posztimpreszionista sajátosságai, sőt a szecesszió poétikájának gyökerei is a művésztelepeken kereshetők. Ismert az 1888-ban megalakult dachau-i műhely (Neue Dachau), amely után hamarosan létrejött a Bréma melletti Worpswede faluban az a művésztelep, amely arról maradt emlékezetes, hogy átmenetet képezett a barbizoni realizmus és a Jugendstil között. Többek között ehhez a kolóniához tartozott a festő, iparművész és költő Vogler, valamint a szimbolista költő Rainer Maria Rilke.

Minden művésztelepi résztvevő felismerhető és közös tulajdonsága (annak ellenére, hogy mindegyiküknek egyedülálló sajátos poétikája volt) a természet iránti rajongás. A „dolgok rendje” után vágyakoztak a háborítatlan természetben, lelkesedve fedezték fel a szülőföld tájainak jelentőségét, s helyi motívumokban kerestek ihletést. A nagyvárosok helyett inkább a kisvárosokat és falvakat keresték fel, a barbizonihoz hasonló élet nyugodt ritmusát. Ennek talán legkifejezőbb példája Paul Gauguin (1848–1903), aki megtagadva a századvég művészetének modorát, 1891-ben elment Tahitire, hogy a természetben, a bennszülöttek között teremtsen meg a modern festészet alapjait.

Az „alkotói elszigeteltséggel” vádolt kortársaihoz hasonlóan Hollósy Simont is elbűvölte a természet. „Én magam meg lehetnék elégedve akkor, ha visszavonulhatnék a világ akármelyik szegletibe; a legegyszerűbb életmód nekem több nyugalmat adna minden csillogó külsőségnél . . .” – írja 1894-ben egy levelében.² Amikor felkérték, hogy készítse el egy szépművészeti akadémia koncepcióját, benyújtott tanulmányában Hollósy a természettel való közvetlen kapcsolat fontosságát hangsúlyozza. Javasatait nem fogadták el, de ezek már sejtetik a nagybányai álom megvalósulását, ahol majd nyaranta együtt lesz tanítványaival, akiket afelé irányít, hogy keressék azt, „amiben a természet, az Istenség megnyilvánul”.³

A művészek és a tanítványok vegyes gyülekezete kétségtelenül el volt ragadtatva a hegyek övezte középkori városkától. Rengeteg motívumot, kimeríthetetlen tiszta természeti látványokat találtak itt – egy igazi plein air művésztelephez szükséges ihletést! Az árnyékos park, a gyümölcsösök, a látványos régi épületek, a festői utcák, a többnemzetiségű folklór, a kíváncsi és vendég-

szerető helybeliek, valamint az érdekeltséggel támogató polgári réteg biztosították az alkotómunka előfeltételeit. A városka és a művésztelep ilyen szimbiózisra más-más szemszögből ugyan, de az „ígéret földjét” kínálta fel. Az ambiciózus városatyák s az uralkodó réteg a város gazdasági felvirágzásában reménykedett azáltal, hogy az itt tevékenykedő művészek révén messze földön ismertté válik. A város és a környék lakosai szolgáltatásaikkal szerény jövedelmüket növelték. A festők viszont a számtalan vonzó motívum mellett lényegesen olcsóbban éltek, könnyebben eladhatták a képeiket, s élvezték a helybeli uraságok vendéglátását.

Nagybánya ezáltal váratlanul művészeti fogalomná vált – a hagyományokkal szembeálló szervezett művészcsoporthoz jelentette. A naturalizmustól és a plein airizmustól kezdve a természet és saját maguk impresszionista tanulmányozásáig a kolónia tagjai sajátos poétikát alakítottak ki. „A művészetnek ez a fajtája, amely úgyszólván téma nélküli festészet, már önmagában véve egyféle ellenállás a történelmi és irodalmi ízlésű addigi festészettel szemben. Abban az időben a nagybányai festők jellegzetes stílusa, a plein air forradalmat jelentett” (V. Četković)⁴.

Megalakulásával e művésztelep a modern szellemével határkövet jelent a magyar művészeti életben, amelyben a fennkölt, hivatalos tradicionalizmus uralkodott. Budapesten kívül a többi városban, kisvárosban a vidéki szellem még agresszívebben igyekszik elfojtani minden alkotói újítást. Nagybánya meglepő példájának megvalósítása két helybeli festő, Réti István (1872–1943) és Thorma János (1870–1937) érdeme, akik mindketten Hollósy müncheni körének hívei voltak.

A gyönyörű városka megnyitotta kapuit a festők előtt, s a polgárok el voltak ragadtatva a művészteleptől, ez azonban magával hozta a helybeli „társadalmi légkör” megváltoztatását is. A főleg fiatal festők attrakciót is jelentettek, akik lényegesen hatottak a nemzedékek közötti viszonyokra. A szülők szemében a művészek istenáldásnak tündek a turizmus fejlődése tekintetében, csak nehogy utánozzák őket a gyerekek! A festők jelenléte ezáltal megbolygatta a „dolgok rendjét” a kisvárosban. Kihívást jelentettek a konvenciókkal szemben, természetes tehát, hogy bekövetkezett a vidéki szellem reagálása. A művésztelep fokozatosan mind nagyobb nyomásnak volt kitéve, ami meghatározta fejlődésének menetét, későbbi sorsát is.

Hollósy plebejusi demokratizmusa és a müncheni bohém szabadelvűség, amely kezdetben „szimpatikus” volt a helybelieknek, hamarosan mind több bírálatot kap, ami a támogatást is befolyásolja. A nagybányai művésztelep így két ellentétes szakaszra osztható, két különböző jellegzetességet lehet meghatározni:

– előbb az európai modern művészetbe vezető lázadó csoport tevékenységét övező lelkesedés és dicsőfény,

– utóbb a mérsékelt „modernizmus” polgári áramlatát kifejező festőiskola tevékenysége, amelyben kialakult a felismerhető és hivatalossá tett nagybányai impresszionizmus, az addigi akadémiai festészet mind népszerűbb helyettesítője, felváltója.

Ez az általánosságban vett két jellegzetesség két évtizedig fog kisugározni, kitörölhetetlen nyomot hagyva mind a budapesti, mind pedig az akkori magyar állam többi városának képzőművészeti eseményeire. Így a mai vajdasági művészeti térségben is kezdettől fogva érezhető Nagybánya hatása. Már az első nagybányai találkozón Hollósy tanítványaként jelen van a zombori Mály József (1860–1901). És már 1899 tavaszán Nagybecskereken (Zrenjanin) felvetik egy, a nagybányaihoz hasonló kolónia létrehozásának gondolatát.⁵

Biztosan tudjuk azt is, hogy Streitmann Antal (1850–1918) századunk első éveiben eljárt Nagybányára, sőt, tanítványait is elvitte oda. Festőtársaival, Vágó Pállal, Németh Lajossal és Edvi Illés Aladárral együtt próbálkozott egy becskerekeli művésztelep megalapításával is.

Nagybányáról a mi városainkban is olvashatnak az újságokban, beszéd tárgyát képezi a társaságokban: Jelen van az itteni festőnövendékek tudatában, különösen azokéban, akik Budapesten vagy Münchenben tanulnak. Természetes a kívánságuk, hogy elmenjenek oda! A távolság akkor nem jelentett akadályt, ugyanis, habár Nagybánya messze van, vonattal ugyanannyiba került az út, mint bármely más művészeti központba. Az akkori előírások szerint 226 kilométer felett mindenhová egyforma árú jegyet kellett váltani, azaz ugyanannyit kellett fizetni Nagybányáig is, mint Budapestig. Századunk első évtizedében Budapesten egymást követték a már ismert külföldi kortárs művészek (Gauguin, Van Gogh, Rodin és mások) modern kiállításai, viszont Nagybányának mégis egyedülálló alkotói közösségi légköre van. Egyesek itt szereznek értesüléseket az európai szellemi történelekről, itt szabadulnak fel az akadémiai oktatás sablonjaitól; az új után vágyakozó művészek Nagybányán „első kézből” kaphatnak információkat. A másik csoportot az amatőrök alkotják, továbbá a festői ambíciójú rajztanárok, valamint azok a festők, akik el szeretnék sajátítani a „nagybányai impresszionizmus” modorát.

Az előbbieket valóban az a sajtóságos „légkör” vonzza, amely addig tart, amíg ott van Hollósy és nemzetközi iskolájának társasága. Hollósy azonban már az ötödik évben távol marad. Ekkor jönnek azok a visszatérő fiatal művészek, akik Párizsban tanultak Henri Matisse-nál (1869–1954), sőt a fauvistákkal közösen állítottak ki, s barátokat szereztek köztük. Ezek, mint például Czöbel Béla (1883–1976), aki 1906 nyarán a művésztelepen bemutatta az új képeit, toborozták az avantgárd híveit, tájékoztatták a többieket a

Párizsban való megélhetés és alkotás lehetőségeiről; ajánlásokat adhattak a kiváló magániskolákhoz (például Matisse-hoz), s részletesen mesélhettek a kiállításokról és művészeti irányzatokról. S mindezt az egyedülálló társalgás, barátkozás hangulatában, az elbűvölő természetben. Ez és az ilyen Nagybánya lehetett az alkotói kezdeményezések forrása.

A másik csoport tagjai, a „tehetségesek”, akiknek gyakran nem volt alaposabb festői képzettségük, az 1902-ben alapított festőiskolát látogatják. Modelleket festenek a természetben, kiváló tanároknak, a művésztelep alapító tagjainak az irányításával. Ferenczy Károlyra (1862–1917) mint egyedülálló művészre, Réti Istvánra mint kiváló tanárra emlékeznek. Iványi Grünwald Béla (1867–1940) a modern irányvétele által maradt meg a növendékek emlékezetében. Thormát az idevalósiak közül senki sem említi. Az ő szerepe a művésztelepen és a festőiskolában majd a következő időszakban, az első világháború után válik rendkívül jelentőssé. Akkor már az idevalósiak nem járnak a művésztelepre, a szerencsésebbek egyenesen Párizsba mennek.

A „nagybányai hatást” tehát a mai vajdasági térség szempontjából két évtizedre korlátozhatjuk, pontosabban az 1896 és az 1918 közötti időszakra. Az itteniek egészen az utolsó háborús év nyaráig eljárnak Nagybányára. 1906-tól kezdve a pesti akadémia hallgatói is rendszeresen odautaznak „nyári gyakorlatra”. A festőiskola munkájában csupán 1915-ben és 1916-ban tapasztalható megtorpanás.

Az első világháború után többé már nem említik Nagybányát, illetve csupán néhány egykori részvevő, szabadkai és nagybecskereki művész emlékezik rá. Ezek a Szabadkán 1923-ban megalakított Vajdasági Képzőművészek Egyesületének kezdeményezői, valamint az 1912-ben létrehozott Nagybecskereki Impresszionisták csoportjának a tagjai. Egyikük, Várkonyi József (1879–1938) 1931-ben a Bega parti villájában összegyűjtötte a festőket, azzal a reménnyel, hogy ebből egy nagybányaihoz hasonló művésztelep alakul majd ki. Azonban csak egyetlen nyáron került rá sor. A sikertelenség miatt kedvüket veszítve, a művésztelepet többé nem hozzák szóba az alapítók sem. Az egész kezdeményezés feledésbe merül.

A második világháború utáni Vajdaság „képzőművészeti életének felújítását” szorgalmazó, meglepően tartalmas években először 1950-ben vetődik fel a művésztelepek eszméje, de Nagybányának mint lehetséges példának a megemlézése nélkül. Ennek oka az is lehetett, hogy a cél a „világ újjáteremtése” volt, s ignorálták a múltat, amelyet „megfertőzött a rothadó nyugat” meg a polgári osztály. Ennek alapján a palicsi művésztelep megteremtésének kísérletét teljesen új kezdeményezésnek tartották. Senkinek sem jutott eszébe, hogy Szabadkán már 1902-ben „a nagybányai és a szolnoki példán alapul” ilyen ötletéről tartott előadást Lukácsi Sándor. Egyébként ez volt a vágya az itteni

festőknek, Jelena Čovićnak, Oláh Sándornak és Farkas Bélának is. A palicsi művésztelep létrehozásának javaslatáról Pechán József már 1914. február 1-jén írt a *Bácskai Hírlapban*. 1950-ben a szabadkai próbálkozás szintén csak egy nyarat ért meg Palicson.

Két évvel később, 1952. július 27-én a *Magyar Szóban* Ács József festő (1914–1990) bejelenti a Zentai Művésztelep megalakulását. Zentára Topolyáról helyezték át, ahol – saját szavai szerint – szintén kolóniát akart szervezni. Zentán támogató társra lelt Tripolsky Gézában, a helybeli múzeum igazgatójában. S a művésztelep megszületett! 1952 óta folyamatosan létezik mind a mai napig. Topolyán (ahol a művészek 1923–24-ben akartak hasonlót teremteni) a következő évben, 1953-ban jön létre az azóta eredményesen működő művésztelep. A Zrenjanin (az egykori Becskerek) melletti Écskán 1956-ban nyílik meg a ma is életképes és ismert művésztelep. Ezeken kívül térségünkben számos más hasonló intézmény létesül, s a következő években a vajdasági művésztelepi mozgalom kiterjed az egész jugoszláviai kulturális térségre.⁶ Az összes részvevő közös kiállításait Palicsi Képzőművészeti Találkozó elnevezéssel 1962-től kezdik megrendezni.⁷

Akkor, 1962 júliusában teszi fel a kérdést Lazar Trifunović tanár, képzőművészeti kritikus és művészettörténész (1929–1983): „... . Érkezhetett München szelleme Nagybányán keresztül is Becskerekre, Pesten át Szabadkára, Újvidékre, sőt hathatott messzebbre is . . . ?!” Előttünk van ugyanis a századforduló európai történései itteni hatásának a rejtélye. Csak ámulni tudunk a szabadkai Városháza építészeti és iparművészeti szintéziséen, a Reichle-palota rendkívüli s költői jelenségén, a palicsi építészeti együttesnek a természettel való összhangján. A festők közül már említettük Sireitmann Antal tanárt, az első vajdasági formatervezőt, a becskereki „képzőművészeti élet” szervezőjét. Csupán róla tudtuk, hogy valamikor eljárt Nagybányára, amiről viszont akkor még nemigen hallott senki sem. A megfelelő válasza még várni kell, néhány szakember kutatómunkája kell az egykori agilis tanár tevékenységének a felderítéséhez.⁸

A kutatómunkára vonatkozó kihívó kérdés felvetése óta több mint három évtized telt el.⁹ Időközben a szecesszió építészete megkapta a törvénnyel védett műemlék státusát. Ezzel párhuzamosan kezdtünk kutatni a festők után, bizonyosságot keresve nagybányai tartózkodásukra, s végül megpróbáltuk fellelni az alkotásaikat, lehetőleg az esetleg ott készült műveket. Azzal a szándékkal, hogy bebizonyítsuk, valóban Nagybánya továbbította hozzánk az akkori alkotói kezdeményezéseket, újításokat, s ehhez be kell mutatni a határköveket!

Sajnos, a háborús viharok és az esztelenség kíméletlenül és alaposan megtizedelte ezt a festészeti örökséget, így a „nagybányai dokumentáció” is. A nagybányai művésztelep itteni részvevőinek az alkotásait szinte kizárólag a

polgári réteghöz tartozó művészetet kedvelők vásárolták fel. A városi hatóságok kizárólag az ismert és „hivatalos” traditionalistáktól vásároltak és rendeltek hivalkodó műveket: történelmi jeleneteket, vallási témájú festményeket, s a müncheni realizmus már elavult életképeit. A városatyák példáját következeten és híven utánozta a kisvárosi előkelőség is. A „nagybányaiak” művei iránt, amelyek az Európával történt termékeny találkozás hatására születtek, egészen másfajta közönség érdeklődött: hivatalnokok, ügyvédek, iparosok, kereskedők, orvosok, újságírók és tanárok, akik különböző nemzetiségűek és hitvallásúak voltak, eltérő anyagi helyzetben és társadalmi tekintéllyel. Csupán az érték iránti érzékenységükben hasonlítottak egymásra. S hogy léteztek ilyenek, arról a ritka újságcikkekből szerezhetünk tudomást. Például Streitmann Antal az 1904-ben megrendezett becskerekai tárlalán tizenvalahány képét adta el; a becskerekai impresszionisták 1912-ben megtartott kiállításán pedig a *Nagybányai híd* című festményét. Egyetlen képe maradt azonban fenn, az 1903-ban készült *Felsőbányai utca* című olajfestmény a Stagelschmidt család tulajdonában. Négy évtizeddel később találkozunk ismét a Jovan Štagelšmit névvel az 1945 szeptemberében a Petrovgrádban (a korábbi Becskereken, a későbbi Zrenjaninban) megrendezett kiállítás szervezőbizottságának a listáján a 38. sorszám mellett.¹⁰

Számtalan képnek azonban nem volt ilyen szerencsés sorsa, hogy megmaradjon a történelmi változások és megrázkódtatások évtizedei során. Egy részük valószínűleg a polgári lakások falát díszítette; sokat megvásároltak a fejlődésben bízó fiatal művészek is. Jó néhány képet magukkal vittek az 1918-ban külföldre távozó hivatalnokok; sokat megsemmisítettek vagy eltüntettek a későbbi zsidóüldözések során; több képnek viszont a „sváb házak” szobáiból veszett nyoma a még későbbi kolonizáció alkalmával.¹¹ A folyamatot betetőzi a polgári réteg vagyonának kisajátítása. A még megmaradt képek most is lassan elérhetetlen távolságra kerülnek, az újonnan létesült államokba és idegen műgyűjteményekbe. A gazdasági, anyagi nehézségek miatt megszáporodtak a „világosabb foltok” a megöregedett művészetkedvelők lakásának falain.

A *Nagybánya és a vajdaságiak* elnevezésű kiállítás ezért csupán töredékesen mutathatja be az egykori gazdag gyűjteményeket. Ráadásul néhány tulajdonos nem volt hajlandó együttműködni, nem adta kölcsön a nála levő képet.

Ennek ellenére az elkészült „mozaik” így is számos kérdésre ad választ, és sok kihívást is rejt magában. Nagybánya például nemcsak München közvetítője volt a századfordulón, hanem Párizst is közel hozta „az új után vágyakozókhoz”. A művészeknek ez a gyülekezőhelye nemzetközi volt, lendületes, kutató szellemű, s az ott levők készek voltak „a világ megváltására”. Egyesek ebből a mitikus magból igazi zarándokok módján tovább vándoroltak az ismeret-

lenbe, az új kihívások felé, akár az egykori barbizoniak, vagy Gauguin az ő Tahitijára. A kevésbé szenvedélyes, de a festészethez hű csoport Becskereken folytatja majd az impresszionista szellemet, egy másik csoport pedig az 1923-ban megalakított vajdasági egyesülettel próbálja az itteni körülmények között meghonosítani a „nagybányai légkört”, habár visszafogottan, s inkább az ottani festőiskolához hasonlóan. Kétségtelen, hogy a ma már „névtelen” amatőrök és rajztanárok nagy száma, akik ott megfordultak, magával hozott némi „nagybányai szellemiséget”, ezáltal hatva a vajdasági képzőművészeti viszonyokra „a téma nélküli” festészet iránt, lassan háttérbe szorítva a tradicionalizmust.

Amit eddig sejtettünk, feltételeztünk, esetleg tudtunk, most megbizonyosodott. Az itteniek közül Nagybányán tartózkodott, alkotott és sajtáságos művészé fejlődött: Balázs G. Árpád (1887–1981), Ivan Cvejanov (1899–1931), Jelena Čović (1879–1951), Farkas Béla (1894–1941), Oláh Sándor (1886–1966), Pechán József (1875–1922), Zora Petrović (1894–1962), Ivan Radović (1894–1973), Schneider Péter (1886–1944), a már említett Streitmann és Várkonyi, valamint Zsénár Emil (1884–1954). Schneidertől és Zsénártól, sajnos, nem tudtunk semmit sem kiállítani; Cvejanov és Streitmann egy-egy képpel van jelen; Zora Petrovićnak hiányoznak a korai munkái; Jelena Čovićnak is csupán két–három képe van az első évtizedből; Farkas Bélát négy festménye képviseli, amelyeket Nagybányán és Kecskeméten készített; Oláh Sándornak egy festményéről feltételezzük, hogy nagybányai alkotás; Balázs G. Árpádot néhány nagybányai rajza és akvarellje mutatja be. Pechán József egyik festményét, amely nyilvánvalóan Nagybányán készült 1910-ben, Budapesten állították ki 1996 nyarán.¹²

Bizonyítékunk ugyan eddig még nincs rá, de az akkori években keletkezett műveik alapján hihető, hogy valószínűleg járt Nagybányán Stipan Kopilović (1877–1924), Angela Mačković (1883–1956), Novák Rezsó (1883–1909) is. Ivan Tabaković (1898–1977) lelkesedéssel beszélt Nagybányáról, azonban a művészteleppel való kapcsolatát igazoló alkotásai nincsenek.

Nagybányával kapcsolatban olyan nevekre is bukkanunk, akikről nincsenek életrajzi adataink; a mi tájainkról mentek az ottani művésztelepre, de nem tértek vissza a szülőföldjükre. Köztük van például a palánkai Fürst Zsigmond, a zentai születésű Eugen Pascu (Pász Jenő), a nagybecskereki Plechl Béla, a Fruška gora-i Gabrovából származó Réthy Károly, a kinkindai Irma Telbis és a nagybecskereki Wádlér Jenő. Két alkotót semmiképpen sem hagyhatunk ki a felsorolásból, Streitmann Antal egykori tanítványait: Fülep Lajos művészettörténészt és elméletírót (1885–1970) és Todor-Toša Manojlović költőt és képzőművészeti kritikust (1883–1968). Mindketten becskerei gimnazisták voltak, akikből később tanárok lettek, az előbbi Budapesten, az utóbbi Belgrádban hirdette a modern művészetet, s népszerűsítette az avantgárd szellemiséget ebben a térségben. Fülep

korábban, még mielőtt Becskerekéről „Európába” ment volna tanulmányait folytatni, Toša Manojlović pedig később, amikor az első világháború után „Európából” visszatért Belgrádba.

Streitmann éppen a századforduló éveiben volt tanáruk a becskereki gimnáziumban. Ez volt az a rövid, ragyogó időszak, amikor nálunk egyedülálló épületeket emeltek, maradandó értékű műemlékeket, mint például a Reichle-palotát, valamint ekkor sugározza szét hatását a nagybányai alkotói oázis a neosok kolorista tűzijátékával, amit Czöbel Béla és más fauve-isták váltottak ki.

Nagybánya európai szellemiségének kisugárzása nyomán indult sajátos alkotói pályára, egyéni opusának megteremtésére Zora Petrović, Ivan Radović és Balázs G. Árpád. A mai vajdasági térség első valóban modern kiállítását Pechán József rendezte meg 1913-ban. A háború szörnyűségeitől megrendült Farkas Béla egyedülálló háborúellenes poétikát alakított ki, kétségtelenül nagybányai és kecskeméti művészeti tapasztalatai alapján. Oláh Sándor a nagybányai emlékeit felidézve válik az alkotók szervezett egységének vezéralakjává, míg a betegsége ebben meg nem akadályozta; 1931-ben a becskereki művésztelepen volt tanár, és később sok festő említi majd mint első mesterét.

Az említett művészek alkotómunkája, s a másokra, főleg akkor még ismeretlenekre gyakorolt hatásuk újabb kihívás lehetne a további kutatásokra. A mai Vajdaságnak mint sajátos felismerhető jellegű képzőművészeti régióknak egész bizonyosan köze van Nagybányához, Kecskeméhez, a pesti Nyolcakhöz, különösen a század első két évtizedében.

Lazar Trifunović fentebb idézett emlékezetes kérdésére számos választ találtunk. Ezek közül mindenképpen alapvető az, hogy „München” valóban Nagybányán át került ide, de még inkább „Párizst” közvetítette a vajdasági térségbe! „München” alatt azoknak a fiataloknak az alkotói lendületét és demokratikus szellemiségét értjük, akik Ažbe és Hollósy körül gyűltek össze. Számunkra még 1962-ben a nagybányai művésztelep a bohém szabadosság és alkotói vágyak transzmissziója lehetőségénck tűnt. Akkor még nem tudtunk Henri Matisse magániskolájának tanítványairól, a lázadó Czöbelről vagy Perlrött Csaba Vilmosról (1880–1955), Dénes Valériáról (1877–1915); Pechán barátjáról, Ziffer Sándorról (1880–1962); Tihanyi Lajosról (1885–1938), aki később Micićtyel barátkozott, s annak bátyjáról, B. Polanski költőről készített arcképet; Bornemisza Gézáról (1884–1966), Matisse tanítványáról, aki jó ismerőse volt Farkas Bélának és Oláh Sándornak a nagybányai meg a kecskeméti művésztelepen; nem tudtunk sok másról, a Nyolcokról sem. Mellesleg csak akkoriban fedeztük fel újra Pechán Józsefet, és a két háború közötti vajdasági képzőművészeti történéseket!

1996. augusztus 16-án

KARTAG Nándor fordítása

JEGYZETEK

- ¹ A kiállításra a szabadkai Képzőművészeti Találkozó és az újvidéki Forum *Nagybánya és a vajdaságiak* címmel katalógust jelentetett meg. Összesen 143 mű szerepelt a tárlaton. Ezeknek több mint a fele a Szabadkai Városi Múzeum gyűjteményéből való, továbbá a belgrádi Modern Művészetek Múzeumából, a Szerb Tudományos és Művészeti Akadémia gyűjteményéből, az újvidéki Matica srpska Galériájából, a Zombori Városi Múzeumból, a verbászi Művelődési Otthonból, a szabadkai Dr. Vinko Perčić Galériából és a Városi Könyvtárból kölcsönöztük ki. Négy magánszemély is hozzájárult a kiállítás sikeréhez a tulajdonukban levő képek kölcsönadásával: a szabadkai Molnár Megyeri Pál és Varga István, a zombori Milan Stanišić és a zrenjanini Danijel Vrška.
- ² Boros Judit: Hollósy Simon művészi hitvallása levelei tükrében 1882–1902. In: *Nagybánya művészete*. Magyar Nemzeti Galéria, 1996. március 14–október 20. (katalógus), 113. l.
- ³ I. m. 114. l.
- ⁴ Vjekoslav Četković: *Ivan Radović*. Novi Sad, 1989, 27–28. l.
- ⁵ Vinczehidy Ernő dr.: Művésztelep Nagybecskerekén. ... A kis Nagybánya dicsőségét egész ország zengi. Ugyanezt érdemelheti ki Torontál s Nagybecskerek” (*Torontál*, 1899. március 29-én).
- ⁶ Olga Šram, Katarina Tonković Marijanski: *Umetničke kolonije i vajarski simpozijumi Jugoslavije* (címtár). Képzőművészeti Találkozó, Szabadka, 1986
- ⁷ *Likovni susreti/Képzőművészeti Találkozó*. Az intézményt 1962. április 28-án alapították a szabadkai népbizottság 06-11515 számú határozatával, az akkor még a Városi Múzeumhoz tartozó Reichle-palotában. A vajdasági művésztelepek 10. évfordulója alkalmából kiállítást rendeztek: Prvi likovni susret u galerijskom prostoru na spratu Velike terase na Paliću (Első képzőművészeti találkozó a palicsi Nagyterasz emeleti kiállítótermében).
- ⁸ A Szabadkai Városi Múzeum mellett, Vukica Popović a zrenjanini Nemzeti Múzeumból, Mirjana Džepina, az Újvidéki Városi Múzeum custosa, továbbá a zombori és a verseci múzeum. Később több tanulmány és gyűjteményes kiállítás után az újvidéki Modern Képzőművészeti Galéria megjelenteti a *Slikarstvo u Vojvodini 1900–1944* című kiadványt az 1991-ben megrendezett retrospektív kiállításra. Közreműködött: Ratomir Kulić, Mirjana Džepina, Jelena Knežević, Svetlana Mihajlović-Radoivojević, Hoffmann Hedvig és Baranyi Anna.
- ⁹ A nagybányai művészteleppel kapcsolatban megemlített vajdasági művészek adatait Miloš Arsić: *Slikarstvo u Vojvodini 1900–1944*, valamint Bela Duranci: *Nagybánya és a vajdaságiak* című kiadványa tartalmazza.
- ¹⁰ A Petrovárdban 1945. szeptember 16-a és október 16-a között megrendezett *Izložba živih vojvodanskih likovnih umetnika* (A mai vajdasági képzőművészek kiállítása) című kiállítás szervezői a harmincnegyet nevet tartalmazó névsorról lehagyták Todor Manojlovićot, a város akkori lakosát, s az akkori legnagyobb képzőművészeti kritikussal még csak nem is tanácskoztak! Így kerülhetett bele a szövegbe a nebulózus megállá-

pítás: „Azonnal hangsúlyozzuk, hogy a kiállításon képviselve voltak a magyar festők is, habár a vajdasági magyar festészet fiatal, s jóformán még kezdeti szakaszában van” (B. Čiplić). Majd csak az 1952-ben Palicson megrendezett kiállításon láthatják az érdeklődők, hogy igenis létezik hagyomány, számos névvel. Nagybányát azonban ekkor sem említik.

- ¹¹ Pechán Béla festő, Pechán József fia 1969-ben a Szabadkai Városi Múzeumban apja retrospektív kiállításának előkészítésekor elmesélt egy verbászi történetet. Az utcán megállította egy helybeli montenegrói telepes, s mivel hallotta, hogy Béla az apja képeit gyűjti a kiállításához, behívta őt a házába. A falon az egyik legjobb Pechán-kép, a *Haditanács* volt (olaj, 120 X 105 cm, 1911-ből). Pechán Béla emlékezett rá, hogy gyermekként jelen volt, amikor apja meghozta a képet, amelyet egy helybeli német vásárolt meg tőle.
- ¹² Pechán József *Nagybányai táj* (olaj, 56 X 65 cm) című festményét 369-es sorszámmal állították ki azon a nagyszabású tárlaton, amelyet a nagybányai művésztelep századik évfordulóján rendeztek meg a budapesti Magyar Nemzeti Galériában. A számos tanulmányt tartalmazó monográfiakatalógus (*Nagybánya művészete/Die Kunst von Nagybánya/The Art of Nagybánya*, Nemzeti Galéria–Pannon GSM, 1996) egyedül Pechán Józseffel foglalkozik, s egyetlen más művészt sem említ a vajdasági térségből, akik pedig részt vettek a művésztelep munkájában! Pechán József másik kiállított képe, az *Utcarészlet* 1910-ben készült, de nem Nagybányán, hanem Verbászon.